

Univerzity Karlovy v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Věra Gavrilova

**Český jazyk jako faktor integrace cizinců v České republice.
Zaměření na ruskou komunitu.**

**Czech language as a factor of foreigners' integration in the Czech Republic.
Focusing on Russian community.**

Děkuji Mgr. Zuzaně Podané, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, odbornou pomoc, vstřícný přístup, ochotu a cenné rady a připomínky, které mi při zpracování poskytla. Velké poděkování patří Mgr. Simoně El-Hojairi za textovou korekci. Zvláštní poděkování naleží všem, kdo mi poskytoval pomoc při distribuci dotazníků.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21.06.2012

.....

Věra Gavrilova

Obsah

1. Úvod.....	7
1.1. Výzkumný záměr	7
1.2. Odůvodnění volby tématu.....	7
1.3. Ruská imigrace na území České republiky.....	8
1.4. Jazyk jako jeden z nejdůležitějších základních faktorů integrace.....	9
1.5. Popis struktury práce	9
2. Teoretická východiska.....	10
2.1. Vymezení pojmů	10
2.2. Modely integračních politik.....	10
2.3. Dimenze integrace podle Bosswicka a Heckmanna.....	12
2.4. Indikátory integrace podle pilotáže Eurostatu	13
2.5. Společný evropský referenční rámec pro jazyky jako teoretický základ pro zjištění úrovně jazykových znalostí.....	15
2.6. Lingvistická situace na území ČR.....	16
3. Empirická část.....	17
3.1. Použitá metodologie a výhody/nevýhody vybraných metod	17
3.2. Charakteristika souboru respondentů	17
3.3. Obecné informace o znalostech českého jazyka ruskými migranty	18
3.4. Strukturální rovina integrace Rusů v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka	20
3.5. Kulturní rovina integrace ruských přistěhovalců v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka	23
3.6. Interaktivní rovina integrace Rusů v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka	25
3.7. Identifikační rovina integrace ruských přistěhovalců v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka	27
3.4. Možnosti dalšího zkoumání v oblasti jazykových znalostí ruských migrantů v ČR	30
4. Závěr	32
Seznam použité literatury.....	33
Přílohy	35

1. Úvod

1.1. Výzkumný záměr

Člověk, který se rozhodl přistěhovat do jiného státu naráží na velký počet problémů. Potřeba najít si nové zaměstnání, bydlení, znovu nastavit sociální vztahy, přizpůsobit se normám, panujícím v hostitelské společnosti – to všechno se dá přičíst k pojmu integrace. Tento důležitý proces začíná od okamžiku, kdy cizinec přichází na území daného státu a nekončí až do konce jeho života. V procesu integrace je jedinec, ať chce či nikoliv, nucen stýkat se s majoritní populací a musí k tomuto kontaktu využívat nějaký jazyk. Určitý problém nastává, pokud se jazykové prostředí hostitelské společnosti liší od jazykového prostředí společnosti, ze které jednotlivci pochází. Jednou možností řešení tohoto problému je používání jazyka, který je neutrální pro oba účastníky (například, angličtiny v České republice), další variantou je využití svého mateřského jazyka migrantem v naději, že mu spoluhlavící bude rozumět, a třetí – učení se jazyku pro usnadnění komunikace a tudíž urychlení integrace. Právě třetí varianta se stane předmětem mého zkoumání. Jinými slovy, chtěla bych zjistit, nakolik znalost českého jazyka pomáhá cizincům (v mém případě Rusům) efektivněji procházet procesem integrace v české společnosti. Jak již bylo zmíněno, výzkum, provedený v rámci této bakalářské práce, bude zaměřen na ruskou komunitu v ČR a bude vycházet z dotazování členů této komunity. Jaké jazykové dovednosti souvisejí víc, než ostatní, s včleněním jedince do společnosti, jaké sféry integrace cizinců ruského původu do české společnosti jsou nejvíce ovlivněny úrovní znalostí českého jazyka – na všechny tyto otázky se budu snažit najít odpověď na základě empirického výzkumu.

1.2. Odůvodnění volby tématu

Téma mé bakalářské práce nebylo zvoleno náhodou. I tak velký zájem o problém integrace emigrantů se časem zvýší, protože se prudce zvětšuje i objem migrace samé, zejména na území České republiky. Ještě v roce 2005 se počet cizinců v ČR rovnal 278 312 jedinců (ČSÚ 2006), ale již k 30.11.11 dosáhl 406 211 lidí (ČSÚ 2012). Kromě toho, migrace je procesem dvoustranným a můžeme ji považovat za úspěšnou v případě, že je prospěšná nejenom pro migranta samotného ale i pro přijímající stranu. Když tuto myšlenku konkretizujeme, je pak možné definovat integraci jako závislou proměnnou, kterou ovlivňují proměnné nezávislé: touha a schopnost přistěhovalce se připojit k hostitelské společnosti a to natolik, nakolik je majorita připravená přijmout migranty tj. porozumět migraci jako vztahu „my“ a „oni“, který detailně popsal Bauman (Bauman 2000). Je samozřejmé, že rostoucí číslo lidí s občanstvím mimo ČR, dlouhodobě bydlících na jejím území, vyžaduje zvláštní pozornost ze strany majoritní společnosti, jelikož způsobuje nejenom zvýšení celkového počtu jedinců, kteří bydlí v regionu, ale zároveň příliv kapitálu, pracovních sil, nových kulturních prvků, které samozřejmě ovlivňují ekonomické, sociální, kulturní a další sféry života společnosti. Tato skutečnost vysvětluje existenci potřeby zkoumání struktury toku emigrantů, tendencí průběhu procesu migrace a také zavedení opatření, regulujících tento proces v souladu s prioritními směry rozvoje hostitelské země. Nedílnou částí této regulace je pak i uskutečnění politiky, podporující integraci cizinců do majoritní společnosti včetně jazykové složky tohoto procesu.

Za druhé, existuje poměrně velké množství literárních zdrojů, relevantních k vybranému tématu. Monografie, články, případové studie, statistické ročenky dovolují nahlédnout do problematiky migrace jako celku a zejména integrace z různých úhlů pohledu. Avšak zároveň existence

velkého počtu literatury také komplikuje další studie na dané téma, jelikož se stává složitější zachovat nezávislost pohledu na problém a nenechat se ovlivnit panujícím míněním a paradigmaty.

Konečně, třetí příčinou volby právě tohoto tématu práce se stala moje osobní zkušenost s přestěhováním do České republiky, studiem českého jazyka a také s procesem integrace, do kterého jsem se zapojila téměř před čtyřmi roky. S tím je pak spojena i volba cílové skupiny mého výzkumu – ruská komunita v ČR. Z jedné strany se pokusím využít své sounáležitosti s touto etnickou skupinou a pochopit „zevnitř“ zvláštní rysy procesu její integrace a jejich souvislosti s úrovní znalosti českého jazyka u konkrétních jedinců, ale zároveň se budu snažit zachovat si objektivní pohled na problém. Budu vycházet také z předpokladu, že společný mateřský jazyk do určité míry srovnává „prvotní lingvistický kapitál“ přistěhovalců, protože je jasné, že metodiky a rychlost učení se cizímu jazyku závisí v neposlední řadě na tom, jestli učící se mluví jazykem, který patří k jedné skupině příbuzných jazyků s jazykem, který je potřeba se naučit. Ze strany druhé, ruští občané, žijící na území ČR, tvoří čtvrtou největší etnickou skupinu (podle údajů ČSÚ k 30.11.2011), což odůvodňuje potřebu zaměřit svůj výzkum právě na tuto část cizích státních příslušníků.

1.3. Ruská imigrace na území České republiky

Ruští migranti přicházeli na území současné České republiky již ze začátku 20. století. Podle období, v nichž se do Československa a později do ČR přistěhovali, lze rozlišit tři migrační vlny, tedy tři početné skupiny migrantů, spojené nejenom časem vstupu na území, ale také občas společnými motivy k migraci a sociálním postavením. Hovoří se o meziválečné migraci (mezi lety 1918 a 1948), imigraci mezi lety 1948 a 1989, a migraci od roku 1989 až dosud (Sládek 2010).

První vlna imigrace, která proběhla v meziválečném období, zahrnovala především ruskou inteligenci, přicházející v důsledku změny politického režimu v původní zemi, ale také rakousko-uherské ruské vojenské zajatce, kteří se z téhož důvodu nemohli do vlasti vrátit, a uprchlíky z doby první světové války a občanské války v Rusku (Sládek 2010: 27). Část z imigrantů tohoto období ale po druhé světové válce s příchodem Rudé armády byla násilně repatriována a následně zatčena již v Sovětském Svazu. Sládek (2010: 28) také hovoří o určité míře dobrovolné „inovační“ imigrace Rusů s cílem zlepšení životních podmínek v tomto období.

Druhá vlna imigrace Rusů do ČR je považována za většinou formálně dobrovolnou, jelikož v mnoha případech šlo o přistěhování z důvodu uzavření sňatku imigranta (imigrantky) s československou občankou (občanem). Je si ale třeba uvědomit, že občas takové sňatky byly jenom fiktivním způsobem utéct dál „na Západ“ ze Sovětského Svazu, kde migrace nebyla téměř možná ani uvnitř východního bloku (Sládek 2010: 29).

Třetí, „porevoluční“ vlna ruské imigrace, která probíhá až do současné doby, je vysvětlována jak push-faktory (situace v zemi původu), tak pull-faktory (lákačící podmínky v cílovém státu migrace, tedy v České republice). Mezi důvody, které je vedly k odchodu z Ruska, uváděli respondenti výzkumu K. Sládka (2010), kteří imigrovali do ČR v tomto období, politickou a bezpečnostní situaci na území Ruské federaci a také etnickou diskriminaci. K pull-faktorům

patří, například, ekonomické podmínky života v ČR. Migrace „za vzděláním“ je také jednou z nejpočetnějších form současné migrace Rusů stejně jako psychologické důvody, spojené s hledáním nové identity pomocí změny prostředí, a vytváření náhradního místa bydlení a vedení byznysu spojené s nejistotou prosperity v Rusku (Sládek 2010). Počet imigrantů z třetí vlny je největší v dějinách ruské imigrace na území České republiky a také, samozřejmě, má největší podíl v současné ruské komunitě v ČR. Z těchto důvodů je potřeba zohledňovat motivy migrace všech podskupin přistěhovalců z tohoto období během mého šetření.

1.4. Jazyk jako jeden z nejdůležitějších základních faktorů integrace

Znalost jazyka hostitelské země je jedním ze základních faktorů úspěšné integrace cizince v České republice vzhledem k mnoha funkcím, které jazyk plní v tomto procesu. Především jazyk je reprezentantem identity státu a společnosti. Přičemž se to týká jak zemí s poměrně homogenním etnickým složením, tak i multietnických států. Vnímání jazyka jako sjednocujícího faktoru může následně vést dokonce ke vzniku nacionalistických hnutí proti jazykovým menšinám (příklad The English-only movement, US English, které vzniklo v roce 1983 ve Spojených státech v souvislosti s rostoucí četností španělsky mluvících přistěhovalců) (Extra et al. 2009). Za druhé, velice důležitým se stává i právní aspekt znalosti jazyka cizincem při podání žádosti o trvalý pobyt. Ve většině států, a od roku 2009 také v ČR, cizinec, který žádá o trvalý pobyt, musí předložit doklad o absolvování zkoušky z úředního jazyka daného státu. (podle § 68 zákona o pobytu cizinců) Kromě toho, lze nahlížet na jazyk jako na prvek, spojující všechny dimenze integrace. Integrace je vnímána jako komunikační proces nově příchozího člena společnosti a majority, ať jde o přímý kontakt s ostatními členy společnosti nebo poznání a osvojení panujících kulturních a sociálních norem. Tak se stává získání jazykových znalostí podmínkou procesu integrace cizinců jako celku. Avšak, je možné vnímat jazyk i jako kulturní fenomén, odraz podstaty dané společnosti, jeden z jejích produktů a bohatství. V tom případě se jazyk stává samostatným aspektem integrace, prostřednictvím něhož cizinec poznává zvláštní rysy kultury a mentality majoritní společnosti.

1.5. Popis struktury práce

Práce je rozdělena do dvou částí. První z nich má za úkol poskytnout přehled teoretických poznátků, o které jsem se opírala při konstrukci a realizaci empirického šetření. V teoretické části jsem se pokusila vysvětlit základní pojmy, které budou používány v průběhu práce, seznámit čtenáře s modely integračních politik, jež může uskutečňovat stát vůči přistěhovalcům, a najít model/modely nejvíce odpovídající současné situaci v České republice. Kromě toho, teoretická část práce obsahuje přehled klasifikace dimenzí integrace podle Bosswicka a Heckmanna (2006), na jejichž základě byl rozdělen do dílčích okruhů dotazník a následující analýza dat, stručnou charakteristiku indikátorů integrace podle pilotáže Eurostatu (2011) a také společného evropského referenčního rámce pro jazyky jako teoretického základu pro zjištění úrovně znalostí českého jazyka u ruských migrantů. Poslední kapitola teoretické části se zabývá současnou lingvistickou situací na území ČR ve smyslu prostředí pro osvojování přistěhovalcem jazyka majoritní populace.

Druhá část seznamuje čtenáře s použitou metodologií a základními charakteristikami souboru respondentů, prezentuje výsledky analýzy empirických dat podle odlišných dimenzí integrace a načrtává možnosti dalšího zkoumání problému.

2. Teoretická východiska

2.1. Vymezení pojmů

V této kapitole jsou vysvětleny pojmy, jež budou užívány v textu práce.

Naturalizace je právní a administrativní postup, jímž získává státní příslušnost osoba, která se v daném státě nenarodila. Člověk tímto procesem získá stejná nebo podobná práva jako občan, který se v daném státě narodil. (Encyklopedický slovník 1999: 727)

Pojem „**integrace**“ se v textu práce objevuje ve významu „začlenění jedince do skupiny a jeho akceptování ostatními členy“. (Jandourek 2007: 109)

Individuální a komunitní úroveň integrace se liší podle úrovně generalizace. Individuální integrace znamená začlenění jedince do skupiny, komunitní pak zahrnuje pohled na včleňování celé skupiny jednotlivců (například, etnické) do hostitelské společnosti.

Dimenze integrace je oblast života jedince, v níž probíhají změny, spojené s procesem integrace. Dimenzím integrace je věnována kapitola 2.3 této práce.

Sociální integrace je včlenění a přijetí jednotlivce do klíčových institucí, vztahů a pozicí hostitelské společnosti. Na rozdíl od ní je **systémová integrace** „výsledkem anonymního fungování institucí, organizací a mechanismů – státu, právního systému, trhu“. (Lockwood 1964) Ve své práci se zaměřím především na sociální integraci.

2.2. Modely integračních politik

Nově přicházející přistěhovalci tvoří více či méně početné etnické a kulturní skupiny, které ve své snaze se včlenit do majoritní společnosti narážejí na monokulturní podstatu národního státu. Historicky zdůvodněná reakce většinové populace na pokus o interakci v tomto případě určuje model integrační politiky. Barša (1999) klasifikuje typy těchto politik v souvislosti s jejich místem na imaginárním kontinuu, jehož jeden kraj se kloní k asimilaci přistěhovalců v rámci hostitelské společnosti, jiný potom představuje koexistenci několika kulturních prvků, avšak za předpokladu dodržování určité hierarchie. Takový model je často označován jako kulturní pluralismus. Na základě pozice konkrétního státu na této ose, Barša (1999), stejně jako většina současných autorů, rozděluje politiku integrace do tří kategorií: asimilačního, pluralistického (multikulturalistického) a etnicko-exkluzivistického modelu. Je potřeba také zmínit, že mluvíme o těchto modelech jako o ideálních typech – teoretických kategoriích, které nejsou ve skutečnosti zastoupené. Avšak, pro přehlednost, každý z typů integračních politik je spojen s konkrétním evropským státem, který nejvíc odráží podstatu ideálního typu ve své integrační politice.

1) Asimilační (francouzský) model

Tento model je založen na rozdělení veřejné a privátní sféry života, přičemž kulturní zvláštnosti etnické minority musejí být schovávány do soukromé sféry členů dané skupiny. Jedině za této podmínky je garantována rovnost nových členů společnosti a majority ve veřejně-politické sféře. Takovému řádu odpovídá i systém školství, který je zaměřen na budování „jednoho

nedělitelného (nation une et indivisible)“ (Barša 1999: 11) s orientací na jeho dějiny, kulturu a jazyk. Náboženské symboly také patří k privátní sféře, jelikož diferencují společnost a tudíž i národ. Skutečnost, že konkrétní člověk patří k etnické, kulturní či náboženské skupině, „má být čistě privátní záležitostí občanů bez jakékoliv veřejné politické relevance“ (Barša 1999: 10).

2) Pluralistický (multikulturalistický, britský) model

Na rozdíl od francouzského, britský model nevyžaduje ignorování etnické příslušnosti jedince nebo její přemístění do soukromé sféry života. Naopak, předpokládá existenci několika (dokonce i mnoha) kultur v rámci jednoho státu a bere na přítomnost těchto kultur i politické ohledy. Systém školství je připraven brát v potaz etnické, kulturní a náboženské rozdíly žáků. Pro tuto integrační politiku je charakteristické také podpora fungování různých kulturních a jiných společenských institucí, založených s cílem ochrany minoritních kultur. Avšak, určitá míra osvojení většinové kultury (v daném případě, britské) nově přicházejícími členy společnosti a její nadřazená pozice vůči jiným kulturám do určité míry kompenzuje heterogenní povahu společnosti.

3) Etnicko-exkluzivistický (německý) model

Původně spojený s dočasným příchodem skupiny tureckých dělníků (Gastarbeiterů), kteří se, jak se předpokládalo, vrátí po uplynutí času z Německa zpět do Turecka po. Tento model je založen na rozdělení dimenzí integrace. Možnost toho, že migranti se včlení do většinové společnosti, byla téměř vyloučena. Odlišná sociální skupina, pracující na území Německa, byla zapojená do ekonomického života společnosti, ale zůstávala vyloučena ze života veřejně-politického. Za podmínek fungování takové integrační politiky je hlavním principem, princip krve (jus sanguinis), nikoliv princip země (jus solis) při uznání občanství, což také odráží celkový postoj k menšinovým etnikám jako cizím a nevčlenitelným do společnosti. Ale přes absenci zájmu majoritní společnosti o veřejně-politickou integraci cizinců, německý model integrační politiky je charakteristický svou snahou zachovat kulturní tradice etnické menšiny „nikoliv v zájmu vzniku multikulturní společnosti, ale pro usnadnění návratu imigrantů domů a ochranu [německé] kulturní homogenity“. (Martinello 1997: 55)

Ve skutečnosti státy, na jejichž příkladě byly vyjmenovány ideální typy modelů integrace, s časem začínají přejímat rysy jiných integračních politik. Německo, přestává vylučovat možnost naturalizace migrantů. Francie zmírňuje požadavky k etnickým menšinám ohledně převedení všech kulturních symbolů do soukromé roviny. Velká Británie začíná klást důraz také na integraci jedinců, na rozdíl od dříve prováděné politiky, zaměřené na skupiny.

Stejně tendenci propletení několika politik integrace, podle mého mínění, podléhá i Česká republika. V současné české společnosti se dají najít určité rysy jak britského modelu (koexistence národních kulturních, veřejných a náboženských organizací v rámci etnických menšin – například, Rossotrudničestvo u ruské komunity, absence odporu proti přítomnosti symbolických příznaků příslušníků konkrétních etnických skupin a náboženství na veřejnosti – sárí, hidžábů), tak i francouzského (povinné studium českého jazyka dokonce ve specializovaných státních školách, zaměřených na vzdělávání určitých etnicko-kulturních skupin, například ve Slovanském gymnáziu v Praze).

2.3. Dimenze integrace podle Bosswicka a Heckmanna

Integrace sama o sobě je složitým procesem, který se odehrává v několika dimenzích. Nemůžeme ohodnotit míru integrace jedince ani skupiny jako takovou, potřebujeme jí změřit v každé z rovin. Tuto strategii rozložení konceptu integrace do několika dimenzí jsem zvolila i pro svůj výzkum.

Na začátku je třeba zdůraznit to, že v dané kapitole budou zmíněny dimenze *sociální integrace*, která již byla definována v kapitole „vymezení pojmů“.

Před tím, než se budeme zabývat dimenzemi integrace, musíme nejprve stručně vysvětlit koncept základních forem integrace Essera (2000), jelikož právě na něm je založena klasifikace Bosswicka a Heckmanna (2006). Jako zvláštní formy integrace Esser (2000) uvádí akulturaci (občas nazývanou socializací), umístění, interakci a identifikaci. Akulturaci se rozumí proces terciární socializace cizince v hostitelské společnosti, spojený s poznáním a přijetím dovedností, kulturních standardů a norem, potřebných pro úspěšnou interakci ve společnosti. Tato forma integrace slouží také jako základ pro jiný proces – umístění, charakterizující se zaujetím určité pozice v ekonomickém a vzdělávacím systému společnosti, v profesionální sféře života a v občanské společnosti. Umístění zároveň předpokládá nabývání práv, spojených s konkrétní pozicí, a, tudíž, získávání možnosti pro akumulaci kulturního, sociálního a ekonomického kapitálu. Interakce, podle Essera, je proces vytvoření sociálních vazeb, zapojení do určitých sítí, ať je to nalezení přátel, svatba anebo, na generalizované úrovni, náležitost k jakékoliv sociální skupině v rámci společnosti. Poslední forma integrace, identifikace spočívá v subjektivním pocitu sounáležitosti sebe samého a sociálního systému na kognitivní nebo emocionální úrovni.

Právě s těmito formami integrace koresponduje koncept dimenzí integrace Bosswicka a Heckmanna (2006). Autoři identifikují čtyři dimenze integrace: strukturální (možnost přístupu k institucím hostitelské země), kulturní (osvojení jazyka a norem majority), interaktivní (sociální vztahy s jedinci přijímající společnosti) a identifikační (pocit identity s majoritou) aspekty. (Bosswick a Heckmann: 2006)

1) Strukturální integrace

V této rovině integrace se bere v potaz přístup imigranta ke klíčovým institucím hostitelské společnosti (vzdělávací a zdravotní systémy, trh práce atd.), zapojením do kterých potom definuje sociální a ekonomický status nově přicházejících lidí. Každý jedinec, který je aspoň v nejmenší míře ekonomicky a sociálně aktivní (což odpovídá cílu přistěhování většiny migrantů – zlepšení svého ekonomického a sociálního postavení), bude muset projít takovou dimenzí integrace. Jedinou možnou variantou jak se vyhnout strukturální integraci je fungování jedince v rámci uzavřených „etnických kolonií“ nebo transnacionálních systémů na základě „mezinárodně rozšířených práv“, které ve skutečnosti téměř nemohou nahradit všechny instituce, existující v přijímající společnosti. To všechno vypovídá jenom o nevyhnutelnosti procházení strukturální integrací v procesu integrace jako celku.

2) Kulturní integrace

Vysvětlení pojmu kulturní integrace je založeno na předpokladu, že migranti mohou aspirovat na jakékoliv pozice v hostitelské společnosti jenom za podmínky osvojení základních sociálních a kulturních dovedností a norem. Proces osvojení těchto norem jedincem, spojený se změnou jeho kognitivních, postojoyých a behaviorálních vlastností, se nazývá právě kulturní integrací. Avšak

je potřeba poznamenat, že tyto změny nevedou vždycky k odmítnutí vlastní kultury nově příchzejícího. V této souvislosti je možné mluvit o fenoménu biculturalismu.

3) **Interaktivní integrace**

Určitá míra osvojení prvků kulturní integrace (především, jednoho z předmětů mého zkoumání – jazyka) se stává podmínkou pro interaktivní integraci, jelikož ta spočívá ve vstupu jedince do primárních sociálních vazeb s majoritní populací. Bosswick a Heckmann mezi indikátory průběhu integrace v této dimenzi uvádějí včlenění do sítí sociálních vztahů společnosti, přátelské a partnerské vztahy s jejími členy, uzavření sňatku a členství v dobrovolnických organizacích. V první fázi integrace, se stávají jakýmsi spojujícím elementem mezi nově přicházejícím individuem a společností jeho krajané, kteří se do tohoto státu přistěhovali dříve. Sdílejí informace a zkušenosti s interakcí s jednotlivci a sociálními institucemi a tak pomáhají migrantovi, co nejdříve a nejefektivněji zahájit proces integrace.

4) **Identifikační integrace**

K identifikační integraci patří subjektivní samoidentifikace jedince vůči hostitelské společnosti, jejím institucím a jeho cílům, pocit sounáležitosti k této společnosti. Taková samoidentifikace se stává výsledkem poznání, přijetí a zúčastnění se života dané společnosti. Bosswick a Heckmann hovoří také o tom, že uskutečnění integrace v této rovině není podmínkou pro účast v životě společnosti (například, na rozdíl od kulturní dimenze integrace), ale spíše se stává výsledkem této účasti. Zejména probíhání identifikační integrace je podle mého mínění výsledkem a indexem osobnostních změn v celkovém procesu integrace. Změn vnitřních hodnot a mínění během přizpůsobení nové společnosti vede k budování nové identity u jednotlivce. A to, jestli identifikuje sám sebe s přijímající společností v rámci nové identity, ukazuje na rozsah změn, které proběhly uvnitř osobnosti přistěhovalce.

Právě taková klasifikace dimenzí integrace byla zvolena mnou pro operacionalizaci (tedy rozdělení na několik sfér) procesu integrace, protože již byla ověřena ve výzkumu sociální integrace přistěhovalců v České republice, který provedli Rákoczyová a Trbola (Rákoczyová, Trbola: 2010).

2.4. Indikátory integrace podle pilotáže Eurostatu

Je možné změřit úspěšnost integrace imigrantů v hostitelské společnosti? Kterým indikátorům je třeba věnovat pozornost, abychom mohli pochopit, ve které fázi se nachází jednotlivce či skupina jednotlivců v procesu integrace? Pilotáž, provedená na objednávku Rady Evropské unie (Eurostat: 2011) s cílem vytvořit teoretický základ pro monitoring situace imigrantů a zjištění efektivity provádějících se v členských zemích integračních politik, označil kvantitativní ukazatele v rámci čtyř základních směrů politiky integrace EU (zaměstnanost, vzdělávání, sociální inkluze a aktivní občanství („active citizenship“)). Kromě toho, Zaragozská deklarace (2010), která zahrnovala výsledky pilotáže, rozlišila sedm dodatečných ukazatelů úspěšnosti integrace. Některé z nich měly kvalitativní charakter. Tedy, Zaragozská deklarace z roku 2010 uváděla následující indikátory integrace.

1) Zaměstnanost

- Míra zaměstnanosti
- Míra nezaměstnanosti

- Míra aktivity (procentuální poměr ekonomicky aktivních jednotlivců vůči celé populaci určité věkové skupiny)
- 2) Vzdělávání
- Nejvyšší dosažené vzdělání (poměr lidí s vyšším, středním, základním vzděláním, bez vzdělání)
  - Podíl patnáctiletých žáků se známkou horší, než 2 z matematiky, literatury a přírodních věd („share of low-achieving 15-year-olds in reading, mathematics and science“)
  - Podíl lidí s vysokoškolským vzděláním ve věkové skupině 30-34 let
  - Podíl předčasně přerušujících studium („early leavers from education and training“ - osoby ve věku 18 až 24, jejichž nejvyšší stupeň dosaženého vzdělání nebo odborné přípravy je ISCED 0, 1, 2 nebo 3c, a kteří prohlásili, že se nezúčastnili žádného vzdělávacího procesu v posledních čtyřech týdnech před průzkumem)
- 3) Sociální inkluze
- Průměrný čistý příjem (ve srovnání s průměrným čistým příjmem majoritní populace)
  - Míra ohrožení chudobou (podíl jedinců v populaci s příjmem, který se rovná nebo je nižší, než 60% od průměrného příjmu ve státě)
  - Podíl jedinců v populaci, vnímajících svůj zdravotní stav jako dobrý nebo špatný
  - Poměr vlastníků k nevládním mezi imigranty a k celkovému počtu obyvatel
  -
- 4) Aktivní občanská pozice
- Podíl přistěhovalců, kteří získali občanství
  - Podíl přistěhovalců s povoleným trvalým nebo dlouhodobým pobytem
  - Podíl přistěhovalců mezi zvolenými zástupci
- 5) Dodatečné oblasti a indikátory
- Podíl zaměstnanců mezi přistěhovalci, kteří mají příliš vysokou kvalifikaci pro vykonávanou práci
  - Samostatná výdělečná činnost imigrantů
  - Jejich jazykové znalosti
  - Zkušenosti imigrantů s diskriminací
  - Důvěra ve veřejné instituce
  - Volební účast mezi imigranty, kteří mají volební právo
  - Pocit sounáležitosti (s hostitelskou společností)

Většina indikátorů (kvantitativně definovaných ukazatelů) plní svou funkci jenom ve srovnání se stejnými ukazateli původních obyvatel. To znamená, že, míra nezaměstnanosti u imigrantů bez kontextu konkrétní společnosti může říct jen málo o míře jejich integrace do majoritní společnosti. Porovnání míry nezaměstnanosti většinového obyvatelstva a imigrantů vytvoří přesnější obraz, který bere ohled i na celkovou sociálně-ekonomickou situaci ve společnosti.

I když většina z indikátorů nejsou přímo pro můj výzkum použitelná, jelikož ukazují spíše na míru integrace určité skupiny, nikoliv jedince, některé z nich se ovšem mohou hodit pro konstrukci dotazníku a následující analýzu. Například, budeme se zabývat jazykovými znalostmi přistěhovalců, jejich zkušeností s diskriminací a také pocitem sounáležitosti se společností, v níž žijí.

2.5. Společný evropský referenční rámec pro jazyky jako teoretický základ pro zjištění úrovně jazykových znalostí

Abychom pochopili, nakolik znalost jazyka pomáhá přistěhovalcům v procesu integrace, je potřeba operacionalizovat pojem „znalost jazyka“. Je možné uslovat o objektivní hodnocení znalostí cílové populace a požádat respondenty o složení testu na ovládání jazyka. Ale taková metoda je velice nákladná z časového hlediska (čas na vyplnění dotazníků), a, kromě toho, tímto vzniká potřeba odborníka lingvistického zaměření, který by tento test sestavil. Proto jsem jako optimální možnost zvolila hodnocení svých vlastních jazykových schopností samotnými respondenty, v průběhu kterého se respondent bude muset zařadit do jedné z úrovní. Základem pro klasifikaci se stal systém Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. V této souvislosti je nutné stručně charakterizovat tento systém.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky (CEFR) byl vytvořen v rámci Rady Evropské unie s cílem «posílení jazykového učení a vyučování v členských zemích, nutného v zájmu větší mobility a účinnější mezinárodní komunikace spolu s úctou k identitě a kulturní různorodosti, lepším přístupem k informacím, intenzivnější osobní interakcí, lepšími pracovními vztahy a hlubším vzájemným porozuměním» (Council of Europe 2001: 5), a zvláště „podpory a usnadnění komunikace mezi vzdělávacími institucemi“ (Council of Europe 2001: 5) a poskytnutí společného směru všem institucím a jedincům, zabývajícím se studiem jazyků, pomocí vytvoření základu pro učení se jazykům, jejich vyučování a hodnocení již získaných znalostí.

Je důležité poznamenat, že již při vytváření systému CEFR byla zohledněna sociální podmíněnost využití jazykových znalostí (Council of Europe 2001), tzn. tento systém vnímá jazyk studujícího jedince jako sociálního aktéra který ho používá jako nástroj pro realizaci svých (nejenom jazykových) úloh. Z toho plyne základní princip hodnocení získaných znalostí ne pomocí rozsahu osvojených lexických a gramatických kategorií, ale schopností vyrovnat se se situacemi, vznikajícími v jazykovém prostředí (udržení konverzace, porozumění obecného, uměleckého či odborného textu atd.)

Pro hodnocení jazykových znalostí je využíváno šest kategorií, přičemž klasické rozdělení na začátečníky, středně pokročilé a pokročilé se doplňuje o vyšší a nižší úroveň na každé etapě ovládnutí jazyka.

- Breakthrough („Průlom“) - A1
- Waystage („Na cestě“) - A2
- Threshold („Práh“) - B1
- Vantage („Rozhled“) - B2
- Effective Operational Proficiency („Účinná operační způsobilost“) - C1
- Mastery („Zvládnutí“) – C2

Při vymezení konkrétní úrovně ovládnutí jazyka hrají role znalosti jednotlivce v několika oblastech používání jazyka: porozumění (které se dělí na porozumění písemnému a poslechnutému projevu), mluvení (samostatný projev a ústní interakce) a psaní (písemný projev).

Charakteristiky konkrétních úrovní jsou uvedeny v tabulce (příloha 1). Avšak existuje i globální vymezení pro každou z úrovní (viz příloha 2).

Pro hodnocení znalostí respondentů v mém průzkumu bylo použito jak sebehodnocení vztahující se ke každé konkrétní oblasti schopností (porozumění, psaní atd.) s cílem pochopit, jaké schopnosti jsou nejdůležitější pro úspěšnou integraci, tak i celkové vztahování sebe sama k jedné z úrovní od A1 do C2 proto, abychom odhalili korelaci úspěšnosti integrace s celkovou úrovní osvojení jazyka a vyhnuli se situaci nekonzistence zvláštních schopností pro hypotetické přidělení určité kategorie respondentovi.

2.6. Lingvistická situace na území ČR

Situace, kdy se na jednom území užívají dvě formy jednoho jazyka (nebo dokonce dva jazyky), přičemž tyto formy (jazyky) se liší svou kulturní a sociální funkcí, se nazývá diglosií.

(J. Štefánik: 2004) Tyto dvě formy, označované také jako vysoká a nízká varieta, slouží v odlišných situacích: vysoká se používá v úředním styku, kultivovaných a oficiálních projevech apod. a má vyšší prestiž, než nízká, která slouží k běžné, každodenní komunikaci. Nízká varieta se zřídka zapisuje, tedy vysoká varieta také slouží k uchování literárního dědictví, nízkou varietu dítě osvojuje v průběhu primární socializace doma, zatímco vysokou až ve škole. Vysoká varieta je normovaná (jenom pro ni existují pravidla pravopisu) a její gramatika je ve většině případů složitější. Důležitým pro definici situace diglosie je nepřijatelnost použití každé z variet v situacích, které nespádají do jejího funkčního rozsahu: například, nízké variety v projevu prezidenta republiky. (Ferguson: 1959)

I když lingvistická situace na území České republiky není jednoznačně chápána všemi badateli, protože situaci komplikuje především jazyková odlišnost některých regionů, je možné aplikovat model diglosie na českou společnost. Vysokou varietou je pak spisovná čeština, nízkou – čeština obecná. (Čermák : 1997) Co se týče provázanosti této teorie s procesem integrace, tak je jasné, že na rozdíl od rodilého mluvčího, který se učí nejprve nízkou varietu v rodině, a teprve potom, si ve vzdělávacích institucích osvojuje vysokou, přistěhovalec to může mít naopak, když se začne učit jazyk, například, v jazykové škole, nebo, když se ho učí třeba od partnera nebo v běžné komunikaci, tak nejspíš začne užívat nízkou varietu. To znamená, že v určitý okamžik se může stát, že přistěhovalec dokáže používat jenom jednu varietu (buď vysokou nebo nízkou). Využití určité variety do jisté míry pomáhá jedinci se zapojit do prostředí, v němž se tato konkrétní varieta používá, ale zároveň i omezuje možnosti působení migranta, ovládajícího jenom jednu varietu, v situacích kdy se používá jiná varieta. Nás v tom případě bude zajímat především závislost ovládnutí určité variety a míry integrace jedince. Přispívá znalost nízké variety k dosažení vyšší míry integrace v interaktivní dimenzi a vysoké variety – institucionální a kulturní, jak by se to mohlo zdát na první pohled? Na tyto otázky se budeme snažit odpovědět pomocí empirické analýzy.

3. Empirická část

3.1. Použitá metodologie a výhody/nevýhody vybraných metod

Vzhledem k potřebě najednou zjistit míru integrace jedince a jeho úroveň znalostí českého jazyka, byl výzkumným nástrojem zvolen dotazník, který obsahoval 34 uzavřených a polouzavřených otázek. Dotazník se rozdával výhradně v ruském překladu, aby se i ti respondenti, kteří český jazyk neovládají vůbec nebo ovládají jenom na nižší úrovni, mohli zúčastnit výzkumu. Bylo tak učiněno také proto, aby porozumění otázkám nevyžadovalo od respondenta větší úsilí a odpovědi nezabraly moc času, čímž jsem se snažila dosáhnout větší ochoty respondentů a vyšší návratnosti dotazníků. Před začátkem výzkumu proběhla pilotáž, které se zúčastnily 3 osoby a v jejímž rámci byly ověřeny a případně zkorigovány otázky dotazníku.

Konečnou verzi dotazníku lze hypoteticky rozdělit do šesti okruhů otázek. První z nich je tvořen sadou otázek na zjištění základních údajů o činnosti, druhu a době pobytu a životě respondenta v ČR. Otázky v tomto okruhu jsou zaměřeny na získání informací o míře takzvané “strukturální” integrace (viz. kapitola 2.3 této práce) ruských migrantů. Následující tři části dotazníku zkoumají kulturní život, sociální okolí a primární vztahy respondenta, subjektivní pocit sounáležitosti s hostitelskou společností a zkušenosti s diskriminací, což odpovídá příslušně kulturním, interaktivním a identifikačním dimenzím integrace podle Bosswicka a Heckmanna (viz. tatáž kapitola). Dále se zjišťuje úroveň znalosti českého jazyka pomocí sebehodnocení vcelku a v dílčích aspektech. Na konci dotazníku se uvádějí sociodemografické údaje dotazovaného.

Cílovou skupinou zkoumání se stali lidé, narození v Rusku, ve věku od 15 let, pobývající na území ČR na základě dlouhodobého, trvalého povolení k pobytu či ti, kteří již získali české občanství. Z finančních důvodů zkoumání bylo omezeno na území hlavního města Prahy a jeho okolí (Praha-Západ), což může představovat určité omezení v aplikaci výsledku výzkumu na celou populaci Rusů v České republice. Dotazník se rozdával na vysokých školách (VŠE, VŠH), mezi studenty a zaměstnanci jazykové školy Prague Education Center, mezi rodiči návštěvnic sekce moderní gymnastiky TJ Sokol Žižkov I. Pomoc v distribuci dotazníků jsem také získala od Ruského Střediska Vědy a Kultury a několika mých známých. Sběr dat probíhal v období od 25.3.2012 do 1.05.2012. Celkem bylo rozdáno 70 dotazníků, vrátilo se jich 52. Z jedné strany st, je to relativně malý počet respondentů, ale je srovnatelný třeba se vzorkem dotazníkového šetření ruské diaspory K. Sládka (2010), který činil 55 respondentů. Problémem při sběru dat se stala neochota ruských respondentů účastnit se jakéhokoliv výzkumu.

Důsledkem malého počtu respondentů je, především, nedostatečná obsazenost kontingenčních tabulek, vycházejících z původních kategorií proměnných v dotazníku, která znemožňovala použití některých statistických testů (chi-kvadrát atd.). V této souvislosti vznikla potřeba kategorizace některých proměnných s rozsáhlejšími škálami nebo používání průměrů hodnot, což také snižuje přesnost analýzy vztahů proměnných. Malé množství respondentů mělo svůj dopad i na hodnocení důvěryhodnosti výsledků šetření: nemůžeme přesně vědět, jestli málo zastoupené kategorie nemají jenom náhodné znaky.

3.2. Charakteristika souboru respondentů

Redukce vzorku respondentů na Rusy, bydlící v Praze a jejím okolí, a určitá omezení při sběru dat, nepochybně vedly k některé míře ztráty reprezentativity. Avšak základní demografické

charakteristiky souboru jsou do jisté míry podobné vlastnostem celkové populace Rusů v ČR. Podíl mužů a žen ve vzorku je příslušně 42% a 58%, což odpovídá 45% mužů a 55% žen v populaci (ČSÚ 2011). Věkové složení souboru respondentů má poněkud výraznější rozdíly s realitou. Nejpočetnější skupinou respondentů z hlediska věku byli mladí lidé od 20 do 24 let, druhou nejpočetnější kategorií – 15-19 letí, jiné věkové kategorie jsou zastoupeny skoro rovnoměrně, což je o něco mladší vzorek, než skutečná populace. Je třeba však poznamenat, že uskutečnění výzkumu v Praze předpokládá vyšší pravděpodobnost zahrnutí mladých lidí – hlavně studentů do výzkumného vzorku vzhledem k největší koncentraci vysokých škol v hlavním městě. Kromě toho, nejaktuálnějším zdrojem informace o věku ruských migrantů podle věku, který se mi podařilo najít, jsou data ČSÚ z roku 2007. Vzhledem k této skutečnosti se dá předpokládat, že během posledních čtyř let za podmínek celkového nárůstu počtu Rusů v ČR, se počet ruských migrantů ve velkých městech a, především, v Praze zvýšil zejména o studenty.

Vzdělání respondentů kvůli absenci dat o celkové populaci nelze číselně porovnat se skutečností. Avšak lze říct, že obecná charakteristika souboru jako relativně vzdělaného s převládáním lidí s vysokoškolským vzděláním odpovídá výsledkům šetření Sládka (2010). 46% respondentů má ať už úplné či neúplné vysokoškolské vzdělání, 35% má úplné středoškolské vzdělání, 6% - neúplné středoškolské a 13% je vyučeno.

Co se týká rodinného stavu, nejvíc je svobodných (61%), 29% jsou ženatí nebo vdané, jedna respondentka je rozvedená a 8% vybralo položku „jiné“ a uvedlo „má stálého partnera (partnerku)“ či „zasnouben(a)“.

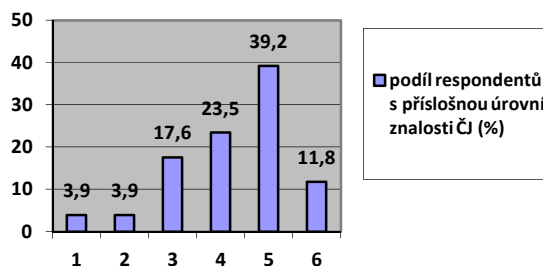
3.3. Obecné informace o znalostech českého jazyka ruskými migranty

V této kapitole představím výsledky zkoumání úrovně znalosti českého jazyka ruskými migranty jako takové, to znamená bez navázanosti na míru integrace jedinců.

Aspoň základy češtiny si již osvojili téměř všichni respondenti, jenom jeden respondent odpověděl, že česky vůbec neumí. Úroveň svých znalostí češtiny na šestibodové škále (1 – úplný začátečník, 6 – výborná znalost) většina respondentů (75%) hodnotí jako 4 nebo vyš (viz graf 1), což není překvapivé vzhledem k relativní blízkosti češtiny a mateřského jazyka respondentů. Celková úroveň znalosti českého jazyka nesouvisí s pohlavím, ani s věkem, ale především, samozřejmě, s dobou pobytu: průměrná úroveň jazykové znalosti je vyšší u těch, kdo déle pobývají na českém území. (viz tabulka 1) Analýza rozptylu (ANOVA)¹ potvrdila statisticky významný vliv doby pobytu na úroveň jazykové znalosti na hladině 0,05. Vysoká hodnota Spearmanova koeficientu pořadové korelace (0,56) ukazuje na to, že hodnocení jazykových dovedností skutečně roste s délkou pobytu.

Graf 1. Celkové hodnocení svých jazykových znalostí ruskými migranty

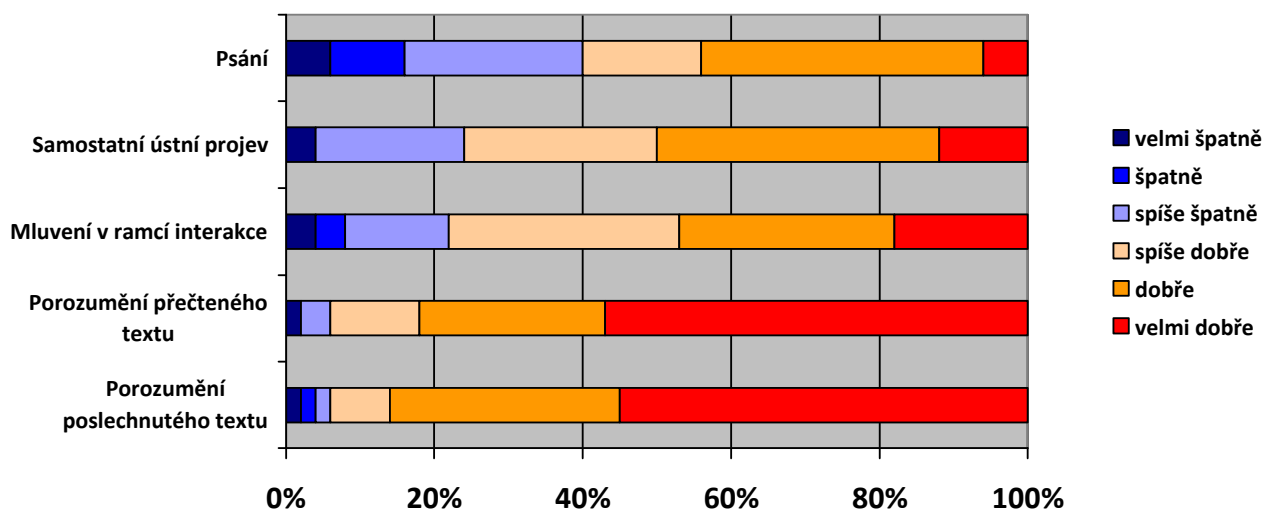

Tabulka 1. Průměrná úroveň jazykové znalosti podle délky pobytu

Doba pobytu	Průměrná úroveň jazykové znalosti	Počet respondentů
Méně, než rok	2,9	9
1-2 roky	3,9	9
3-4 roky	4,6	22
5-10 let	4,9	9
Více než 10 let	5,5	2

Kromě otázky na jazykovou znalost vcelku, do dotazníku byly také zařazeny baterie otázek na vlastní hodnocení dílčích jazykových dovedností. Výsledky třídění prvního stupně ukázaly, že nejlépe Rusové hodnotí svou schopnost porozumět českému textu (ať už poslechnutému či přečtenému): 94% respondentů ji považuje za spíše dobrou, dobrou nebo velmi dobrou. Nejhůře je hodnoceno psání: jenom 60% mu dává kládné hodnocení (viz graf 2).

Graf 2. Hodnocení svých jazykových znalostí ruskými migranty podle dílčích aspektů

1) Zde a dále má analýza rozptylu spíše orientační charakter. Protože jsem si vědoma, že zkoumaná data nesplňují všechny předpoklady pro validní použití analýzy rozptylu (normální rozdělení, homogenita rozptylu), výsledky analýzy rozptylu budou vždycky ověřeny dalším neparametrickým Kruskal-Wallisovým testem, jehož výsledky budou zmíněny jedině v případě, že se budou lišit od výsledků analýzy rozptylu.

Způsob získávání jazykových znalostí pravděpodobně souvisí s věkem, což potvrdil chí-kvadrát test (významnost na hladině $p < 0,01$). Na těsnost tohoto vztahu ukazuje hodnota koeficientu kontingence (0,465). Z důvodu nízkého počtu respondentů kategorie věku byla dichotomizována na mladší (15-39 let) a starší (40 a více let) věkovou skupinu, způsob, jakým si respondenti osvojovali český jazyk, byl rozdělen na „institucionalizovaný“ (v rámci jazykové školy ať už v ČR nebo v zemi původu) a „neinstitucionalizovaný“, kam patří soukromá výuka, samouka a získávání znalostí v přirozeném jazykovém prostředí. V jazykové škole, nacházející se v ČR studovalo (respektive současně studuje) 59% respondentů, přičemž z valné většiny (83%) jsou to mladí lidé ve věku od 15 do 24 let. Starší respondenti častěji volili soukromou výuku, samouku či odpovídali, že se nikde češtinu záměrně neučili. Dá se říct, že volba způsobu výuky češtiny také souvisí i s účelem pobytu.

Pro možnost využití kontingenčních tabulek hlavní činnost migrantů byla rekatégorizována následujícím způsobem: 2 nezaměstnané respondentky byly vynechány z analýzy, ostatní respondenti byli rozděleni do dvou skupin – studenti a vydělávající (pracující a podnikatelé). Podnikatelé a pracující se častěji učili pomocí samouky podle učebnic, soukromé výuky a také spoléhali na „přirozené“ osvojování jazyka bez záměrného učení (chí-kvadrát významný na hladině $p < 0,01$; hodnota koeficientu kontingence 0,44 svědčí o těsnosti vztahu mezi danými proměnnými). Ti, kdo současně studují, z většiny navštěvovali (navštěvují) jazykovou školu v ČR. Je třeba ale brát v potaz, že i když 79% současných studentů chodilo do české jazykové školy, ve skutečnosti je toto číslo poněkud zkreslující, protože někteří ze studentů ještě tento akademický rok takovou školu navštěvují a znamená to, že vysoký podíl navštěvníků jazykových škol v ČR mezi studenty ve výzkumném vzorku je zčásti vyvolán jejich současnou docházkou na takovou školu.

Jinou zajímavou stránkou znalosti češtiny je znalost nízké variety – obecné češtiny a hovorových výrazů, a také používání takových jazykových prostředků. Naprostá většina (92%) všech respondentů, ovládajících český jazyk alespoň na nejzákladnější úrovni, si existenci hovorového jazyka všimlo, přibližně polovina (53%) tuto varietu také používá ve vhodných situacích.

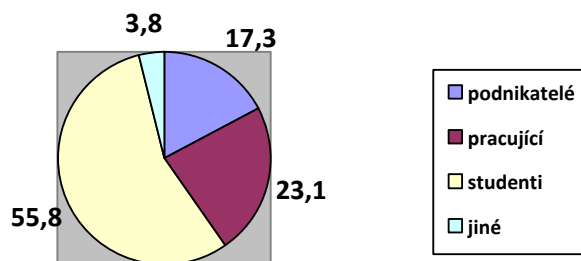
Takže, obecná úroveň osvojení češtiny mezi ruskými přistěhovalci je spíše dobrá. Znalosti jazyka hostitelské země jsou získávány různými způsoby, výběr konkrétního z nich záleží především na věku a účelu pobytu přistěhovalce. Většina populace si všimá hovorového jazyka a také ho používá. Na základě těchto výchozích poznatků budeme věnovat pozornost konkrétním aspektům znalosti češtiny u ruských migrantů a jejich souvislostí s mírou integrace v rámci různých integračních dimenzí.

3.4. Strukturální rovina integrace Rusů v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka

Strukturální integrace předpokládá zapojení migranta do základních (klíčových) institucí hostitelské společnosti, mírou strukturální integrace je například možnost přístupu jedince k trhu práce, státním úřadům a také formální stránka pobytu v hostitelské zemi (získávání povolení k pobytu a nabývání občanství). V této kapitole bych se zaměřila na úspěšnost ruských přistěhovalců v této rovině a její případnou souvislost se znalostí češtiny.

Jedním z ukazatelů integrace je míra nezaměstnanosti. Nezaměstnaných je mezi respondenty jenom 3,8%, je mezi nimi jedna žena na mateřské dovolené krátce po narození dítěte a jedna žena v domácnosti. Žádná z nich nechce v současné době pracovat. Ostatní respondenti studují, pracují nebo podnikají (viz graf 3).

Graf 3. Hlavní činnost ruských přistěhovalců na území ČR.

Na základě této skutečnosti lze předpokládat, že míra nezaměstnanosti mezi Rusy je nízká, a nezaměstnanost sama o sobě má většinou dobrovolný charakter. Z ostatních respondentů, kteří v současnosti nepracují, ale studují, skoro tři čtvrtiny (73%) má zájem o zaměstnání v současné době, ale jenom 31% práci aktivně hledá. Na základě analýzy průměrů a směrodatných odchylek lze říct, že nelépe jazyk ovládají pracující a zároveň má tato skupina nejmenší variabilitu hodnocení (viz tabulka 2). Nemůžeme spolehlivě posuzovat znalosti nezaměstnaných z důvodu nedostatečného zastoupení kategorie (2 respondenty). Analýza rozptylu nepotvrdila statisticky významný vliv činnosti respondenta na území ČR na celkovou úroveň znalosti českého jazyka ($p = 0,19$).

Tabulka 2. Průměrná znalost českého jazyka podle hlavní činnosti respondenta

Hlavní činnost	Průměrná znalost českého jazyka	Směrodatná odchylka	Počet respondentů
Podniká	3,9	1,55	8
Pracuje	4,8	0,58	12
Studuje	4,3	1,11	29
Jiné	1,5	0,71	2

Využití zprostředkovatelských služeb na státních úřadech by hypoteticky mohlo souviset s neznalostí českého jazyka. Tedy čím lépe respondent umí česky, tím méně by měla být pravděpodobnost využití takových služeb. Ovšem ve skutečnosti tomu tak není. Pro testování této hypotézy, byla úroveň znalosti češtiny rekatégorizována do dvou kategorií: nižší (což odpovídá kategoriím 1-4 původní šestibodové škály) a vyšší (kategorie 5 a 6 šestibodové škály)¹. Neprokázal se statisticky významný vztah mezi úrovní znalostí a využitím placených zprostředkovatelských služeb. Lidé žádají o pomoc placené zprostředkovatele nezávisle na své znalosti jazyka, což znamená, že zprostředkovatel nehraje roli jakéhosi překladatele, ale plní jiné úkoly, ale nelze z našeho výzkumu odvodit jaké (třeba, využití takových služeb může být spojeno s pocitem nejistoty při jednání s úřady či dokonce neochotou úřadů samotných se osobně stýkat s cizinci). Je důležité, že celkem o placené pomoci při jednání s úřady slyšeli všichni respondenti a většina z nich (56%) takových služeb také využila. V každém případě takové výsledky mohou svědčit jednak o relativní neefektivitě práce státních úřadů, jednak o rozkvětu byznysu zprostředkovatelů, snažících se situaci využít.

1) Stejný způsob dichotomizace proměnné „celková úroveň znalostí českého jazyka“ bude používán i dále.

Pro posuzování celkové úrovně strukturální integrace bylo pro každého respondenta vytvořeno skóre na základě jeho odpovědí na otázky o vlastnictví nemovitosti v ČR (otázka č. 4 v dotazníku; vlastní – 1 bod), povolení k pobytu (č. 6; dlouhodobý – 1 bod, trvalý – 2 body, české občanství – 3 body) a využívání placených zprostředkovatelských služeb při jednání na úřadech (č. 7; využil – minus 1 bod). Následně toto skóre bylo kategorizováno do tří kategorií (nízké – 0, střední – 1 až 2, vysoké – 3 až 4). Mezi tímto ukazatelem a rekategorizovanou úrovní znalosti jazyka (viz výš) ať už celkové nebo jejími dílčími aspekty není korelace (chi-kvadrát test ani Kendallův koeficient pořadové korelace není signifikantní na hladině $p=0,05$), což může svědčit o tom, že faktorem, determinujícím „zakotvení“ především po formální stránce (čímž je výsledek strukturální integrace) není znalost českého jazyka. Následně to může také ukazovat na uzavřenost ruské komunity, o které hovořil Drbohlav (1999), ve které členové veškerý svůj život budují kolem své diaspory a proto nepotřebují jazyk hostitelské společnosti.

Vzhledem k takové hypotéze byl vytvořen další ukazatel – skóre uzavřených etnických struktur, do kterého byly zahrnuty odpovědi na otázky o národnosti přátel, partnera/partnerky respondenta, návštěv „speciálních ruských“ společenských akcí a spolků, využívání služeb orientovaných především na Rusy (ruské obchody, kadeřnictví). Do skóre bylo také započteno případné využití placené pomoci na úřadech, vykonávané ruskou či rusky mluvící osobou. Skóre bylo také rekategorizováno do tří kategorií: nízké – absolutní hodnoty 0-4, střední – 4-6, vysoké 7-10). Korelace tohoto skóre s úrovní znalostí českého jazyka byla posouzena na základě kontingenčních tabulek. I v tomto případě se ukázalo, že míra navázanosti na vlastní etnikum v ČR je nezávislá na znalosti českého jazyka (chi-kvadrát je signifikantní na hladině $p=0,31$, Kendallův koeficient pořadové korelace - na hladině $p=0,20$). Jedinou tendencí je to, že většina (69%) nejméně orientovaných na ruské struktury respondentů má lepší jazykové znalosti, když v ostatních kategoriích poměr lidí s nižší a vyšší znalostí jazyka je skoro stejný (viz tabulka 3). To všechno nepochybně nasvědčuje uzavřenosti ruské komunity, ve které dokonce i ti, kteří mohou téměř bezproblémově (aspoň z jazykové stránky) přistupovat k institucím majoritní společnosti, jsou ochotni je vyměňovat za instituce je nahrazující v rámci své etnické komunity.

Tabulka 3. Distribuce znalostí českého jazyka u respondentů s různými hodnotami skóre uzavřených struktur (řádková procenta)

Skór uzavřených struktur	Nízká znalost jazyka	Vysoká znalost jazyka	Celkem
Nízký	31%	69%	100%
Střední	56%	44%	100%
Vysoký	55%	45%	100%

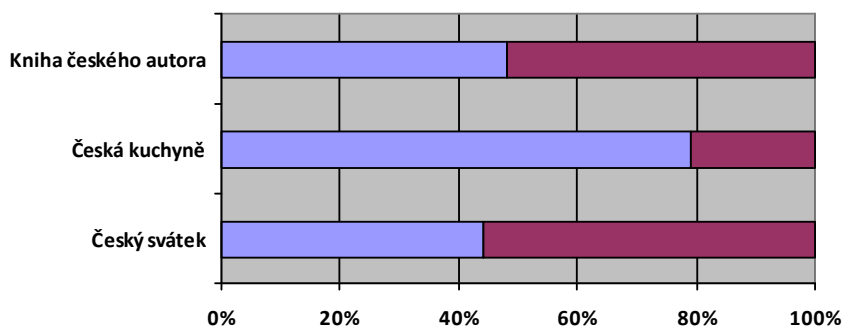
Takže, institucionální dimenze integrace ruských přistěhovalců v České republice se uskutečňuje bez ohledu na znalost či neznalost jazyka konkrétním jedincem. Dá se to vysvětlit, na straně jedné, relativní uzavřeností ruské komunity, a na straně druhé, velkým počtem existujících institucí, které jsou orientovány zejména na ruské etnikum. Takové instituce do určité míry nahrazují původní instituce společnosti a umožňují migrantům ruského původu projít integrací s minimálním počtem styků s českými úřady a organizací, což vysvětluje téměř nulovou závislost úrovně jazykových dovedností a míry institucionální integrace.

3.5. Kulturní rovina integrace ruských přistěhovalců v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka

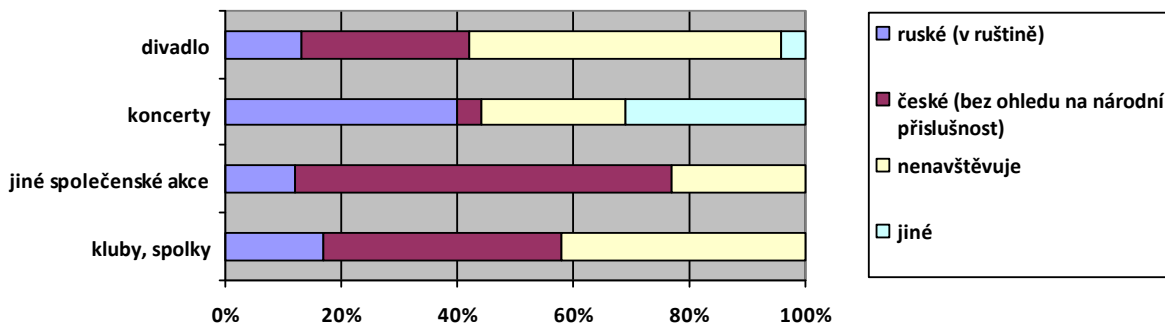
Míru kulturní integrace, což je proces osvojování norem jedincem a jeho zapojování do hodnotového systému společnosti, jsem se snažila vyhodnotit pomocí otázek o zkušenostech přistěhovalců s českou kulturou, tedy o tom, jestli se vůbec mají zájem přiblížit majoritní populaci na kulturní rovině pomocí uznávání jejich hodnot, chtějí-li se účastnit celospolečenského kulturního dění nebo se zase obracejí na vlastní komunitu při uspokojování kulturních potřeb. Výchozí hypotézou zkoumání v této dimenzi byl biculturalismus ruských migrantů v České republice – to znamená aktivní zapojení do kulturního života společnosti, ale také zachování tradic vlastní země. Dobrá znalost jazyka v takovém případě by mohla být jedním ze základních faktorů, umožňujících přístup k české kultuře.

Na začátku je třeba uvést, že míra kulturní aktivity (návštěvy různých společenských akcí a dokonce i zájem o české tradice) není mezi ruskými migranty zdaleka nízká. Tak, alespoň jeden český svátek za poslední dva roky slavilo 44% Rusů (viz graf 4). Českou kuchyni má rádo dokonce 79% respondentů, knihu českého autora za poslední rok četlo 48%. Situace ohledně společenských akcí ale není tak jednoznačná (viz graf 5): 46% navštěvuje divadla, 29% – častěji představení v českém jazyce, když 13% dává přednost představením v ruštině, 3% zvolilo variantu „jiné“ a odpovědělo, že chodí na různá představení včetně i těch v jiných světových jazycích jako angličtina. Co se týká koncertů, navštěvují je dvě třetiny respondentů: 40% preferuje koncerty ruských umělců, 31% – světoznámých (především, anglicky mluvících) a jenom 4% respondentů chodí na koncerty českých umělců. U jiných společenských akcí většina (65%) navštěvuje celospolečenské akce a jenom 12% chodí na akce pořádané pro lidi ruské národnosti. Zájmové kluby ruští přistěhovalci volí podobně (jenom 17% z nich chodí do „speciálních ruských“ spolků či klubů a 58% navštěvuje obyčejné kluby, kam chodí majoritní populace).

Graf 4. Kulturní preference ruských migrantů (kniha českého autora, česká kuchyně, český svátek)

Graf 5. Volba jazykového prostředí v kulturních aktivitách

Když jsem se distribuci těchto kulturních aktivit a preferencí pokusila porovnat se znalostí češtiny, ukázalo se, že preference prvků české kultury (svátků, kuchyně, knihy) není spojená s úrovní jazykové znalosti českého jazyka (chí-kvadrát test ani u jedné položky není signifikantní na hladině $p = 0,05$). Nepodařilo se také prokázat tvrzení, že ti, kdo český jazyk ovládají hůře, jsou vyloučeni z kulturního života společnosti, tedy nechodí do divadla (na koncerty atd.) T-test neprokázal, že zúčastnění se kulturního života ať už v jakémkoliv jazykovém prostředí je spojeno se znalostí jazyka. T-test ani nepotvrdil souvislost preference jazykového prostředí kulturních akcí s úrovní ovládnutí češtiny. Mohli bychom předpokládat, že v ruském mluvícím kulturním prostředí se spíše pohybují lidé s nižší znalostí jazyka, zatímco v českém mluvícím – spíše s vyšší. Ve skutečnosti u návštěv divadla rozdíly v průměrné znalosti češtiny respondentů nejsou významné, u ostatních kulturních akcí a organizací je to dokonce naopak: v ruském mluvícím prostředí je průměrné hodnocení znalosti jazyka vyšší, než v českém (viz tabulka 4). Takové výsledky mohou nasvědčovat tomu, že ruští přistěhovalci volí variantu etnických akcí z jiných důvodů, než neznalost jazyka většiny.

Tabulka 4. Průměrná úroveň znalostí českého jazyka podle volby jazykového prostředí kulturních akcí

Kulturní aktivita		Průměrná znalost češtiny	Počet respondentů
Divadlo	v ruštině	4,29	7
	v češtině	4,40	15
Koncerty	ruských umělců	4,52*	21
	českých a světoznámých umělců	4,11*	18
Jiné společenské akce	ruské	5*	6
	české	4,18*	34
Kluby, spolky	ruské	5*	9
	české	4,33*	21

Poznámka: V rámci konkrétní kulturní aktivity významné jsou rozdíly mezi průměry, označenými hvězdičkou (*).

Stejně jako u strukturální roviny, pro každého respondenta byl vytvořen skór, který se skládal z odpovědí na otázky o účasti v kulturních aktivitách (dva body za každou preferenci české respektive celospolečenské akce a jeden bod za položku „jiné“ u otázky o návštěvě koncertů, protože všichni respondenti, kteří je zvolili, uvedli „koncerty světoznámých umělců“, dva body za oslavu českého svátku a oblíbenou českou kuchyni, jeden bod za přečtenou knihu českého autora, za otázku o zvycích, které respondent nemá rád, body se počítaly podle následujícího schématu: jeden bod za odpověď „nic mi nevadí“, minus jeden bod za odpověď „několik takových zvyků existuje“ a minus dva body za „takových zvyků je spousta“). Následně tento ukazatel byl rekatégorizován do tří kategorií (nízký, střední a vysoký skór). Jak se ale ukázalo, takový souhrnný ukazatel není spojen ani s celkovou znalostí jazyka (chí-kvadrát test ani Kendallův koeficient pořadové korelace není signifikantní na hladině $p=0,05$), ani s konkrétními jejími aspekty.

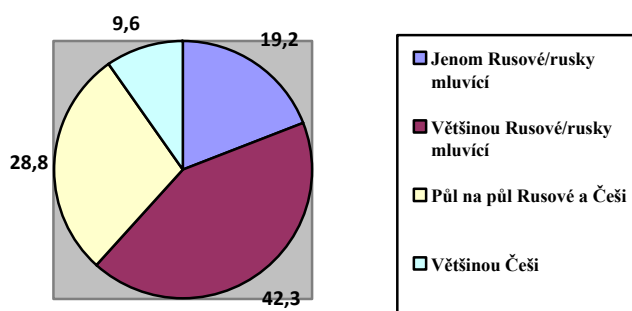
Co se dá z této skutečnosti odvodit? Především, tendenci ruských migrantů k zachování vlastní kultury. Výchozí hypotéza biculturalismu může být potvrzená, z jedné strany, skoro stejným počtem respondentů s nižším skórem kulturní integrace (vyvoláným hlavně volbou ruských alternativ celospolečenskému kulturnímu dění) a různou (vysokou či nízkou) úrovní znalosti českého jazyka, a z druhé strany, častější nekonzistenci v jazykovém prostředí kulturních aktivit u konkrétních jedinců, kteří volí, například, ruské koncerty, ale české zájmové kluby. Jediným souvisejícím párem položek jsou volby jazykového prostředí u návštěv divadel a koncertů (Pearsonův koeficient korelace je významný na hladině $p<0,01$ a má hodnotu 0,651).

3.6. Interaktivní rovina integrace Rusů v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka

V této kapitole se budu zabývat souvislostí úspěšného zapojení ruských přistěhovalců do primárních sociálních vazeb spojeného s názorem na postoj majoritní populace vůči Rusům se znalostí českého jazyka. V dotazníku se k tomuto tématu vztahovaly tři otázky: o národnosti přátel a dobrých známých, o národnosti partnera a odhad respondenta na postoje Čechů k Rusům. Poslední otázka byla doslovně převzatá z výzkumu ruské diaspory (K. Sládek: 2010), což umožnilo porovnání výsledků s původním šetřením.

Třídění prvního stupně odpovědí na otázku o přátelích ještě jednou potvrdilo tézi o uzavřenosti ruské komunity také na úrovni primárních sociálních vztahů (viz graf 6). Nikdo z respondentů neodpověděl, že jeho přátelé a známí jsou jenom Češi. Avšak je možné, že jsem měla téměř nulovou pravděpodobnost takové lidi najít, jelikož se pravděpodobně nechtějí ani znát s krajany a nevstupují s nimi do žádného kontaktu (tedy se mnou jako výzkumníci také). Málokdo (skoro 10% respondentů) také má v nejbližším okolí „většinou Čechy“, zatímco odpovědi „většinou Rusy (rusky mluvící)“ a „jenom Rusy (rusky mluvící)“ zvolilo 42% a 19% respondentů.

Graf 6. Národnost přátel a dobrých známých ruských migrantů v ČR

Vztah mezi přátelstvím s Čechy či Rusy a úrovní znalosti českého jazyka prokázala analýza rozptylu ($p < 0,05$). Není překvapivá obecná tendence k lepším znalostem českého jazyka u těch, kteří mají více přátel mezi majoritní populací. Avšak kvůli malému počtu respondentů, kteří zvolili variantu „většinou Češi“, průměrnou úroveň jazykových znalostí této skupiny respondentů lze použít pro srovnání s průměry ostatních skupin s opatrností. Průměrné hodnocení znalosti češtiny na šestibodové škále u různých skupin respondentů podle odpovědi na otázku o přátelích a dobrých známých znázorňuje tabulka 5.

Tabulka 5. Průměrná úroveň znalostí českého jazyka podle národnosti přátel a dobrých známých

Co se týče Vašich přátel a dobrých známých tady v ČR, tak jsou to...	Průměrné hodnocení své znalosti českého jazyka	Počet respondentů
jenom Rusové (rusky mluvící)	3,33	9
většinou Rusové (rusky mluvící)	4,27	22
půl na půl	4,53	15
většinou Češi	5	5

Hypoteticky možná souvislost národnosti přátel s dobou pobytu cizince na území ČR se neprokázala (analýza rozptylu není signifikantní na hladině $p = 0,05$). Jediná výrazně odlišná hodnota průměru je u skupiny respondentů, kteří pobývají na území ČR méně, než rok.

(viz tabulka 6) Takový rozdíl může znamenat, že ti, kdo zde pobývají kratší dobu, jsou více navázáni na krajany i v bezprostředních, primárních vztazích, což také zmiňovali Bosswick a Heckmann (2006) jako obvyklý rys interaktivní integrace u nově přicházejících migrantů. Strukturu odpovědí na otázku o národnosti přátel podle doby pobytu ukazují tabulka 6.

Tabulka 6. Národnost přátel a dobrých známých dle doby pobytu v ČR

Doba pobytu v ČR	Průměr	Směrodatná odchylka	Počet respondentů
méně než rok	1,80	0,789	10
1-2 roky	2,44	0,882	9
3-4 roky	2,27	0,985	22
5-10 let	2,56	0,726	9
více než 10 let	3	0,000	2

Poznámka: Škála proměnné „národnost přátel a dobrých známých“: 1 - jenom Rusové (rusky mluvící), 2 - většinou Rusové (rusky mluvící), 3 - půl na půl, 4 - většinou Češi, 5 – jenom Češi.

Co se týče konkrétních aspektů ovládnutí jazyka, nejvíce se zlepšuje schopnost ústní komunikace, což také není nepředvídatelné. Analýza rozptylu prokázala souvislost mezi těmito dvěma proměnnými na hladině $p < 0,05$. Průměrné hodnocení své schopnosti komunikace v dialogu na šestibodové škále u různých skupin respondentů ukazují tabulka 7.

Tabulka 7. Průměrné hodnocení schopnosti komunikovat v dialogu s rodilým mluvčím dle národnosti přátel a dobrých známých

Přátelé a dobří známí v ČR	Průměrné hodnocení schopnosti komunikovat v dialogu s rodilým mluvčím	Počet respondentů
jenom Rusové (rusky mluvící)	3,44	9
většinou Rusové (rusky mluvící)	4,05	22
půl na půl	4,67	15
většinou Češi	5,20	5

Přínosnost vztahů s majoritní populací pro migranty z hlediska rozvoje jazykových znalostí respondentů potvrzuje také souvislost mezi národností přátel a zkušeností s hovorovým jazykem (analýza rozptylu je signifikantní na hladině $p < 0,05$). Přičemž ti, kdo mají české přátele (ať už většinou, nebo půl na půl s rusky mluvícími – celkem 20 respondentů), mají větší zkušenosti s hovorovým jazykem (všichni z nich si ho všimají a 80% také používá ve vhodných situacích).

Národnost partnera/partnerky v ruské komunitě je také příznakem, nasvědčujícím její orientaci na své členy, ale i obecně na rusky mluvící lidi. 86% respondentů z těch, kteří mají partnera/partnerku, odpověděli, že je ruské národnosti či rusky mluvící (viz tabulka 8). Zde a v předchozí otázce jsem nerozlišovala Rusy a rusky mluvící jiných národností z toho důvodu, že lidé ze zemí bývalého Sovětského Svazu (hlavně Ruska, Ukrajiny a Běloruska) často na úrovni primárních vztahů ani nerozlišují své národnosti vzhledem k užívání společného jazyka (ruštiny) pro běžnou komunikaci mezi sebou (stává se, že se pozná, občanem jakého státu známý je, teprve v okamžiku, kdy se vyřizují formální záležitosti). 3 respondenti mají partnera (partnerku) české národnosti a 2 lidé uvedli, že jejich partner (partnerka) není ani české ani ruské národnosti (rusky mluvící).

Tabulka 8. Partnerské vztahy v ruské komunitě

má partnera/partnerku			nemá partnera/partnerku	celkem
73%			27%	100%
ruské národnosti/ rusky mluvící	české národnosti	jiné národnosti	-	100%
86%	8%	6%		

Ti, kdo mají partnera či partnerku české národnosti mají zároveň nejvyšší průměr celkového hodnocení své znalosti českého jazyka ze všech skupin dle národnosti partnerů: 5,33 na šestibodové škále. Všichni z nich také používají v jazykové praxi hovorový jazyk. Avšak jsou to pouze 3 respondenti, takže nemůžeme tento průměr považovat za spolehlivý.

Výsledky distribuce odpovědí na otázku o vztahu Čechů k Rusům jsou podobné výsledkům v rámci šetření ruské diaspory K. Sládka (2010). Tabulka 9 ukazuje zastoupení jednotlivých kategorií v obou výzkumech.

Tabulka 9. Vztah Čechů k Rusům, porovnání výzkumů z roku 2010 a 2012

Vztah Čechů k Rusům je většinou...	2012	2010
přátelský a solidární	17,3%	13%
tolerantní, ale s odstupem	48,1%	50%
lhostejný	13,5%	12%
pohrdající	17,3%	15%
nenávidný	3,8%	10%
Celkem	100%	100%

Hodnocení vztahu Čechů k Rusům je v aktuálnějším výzkumu poněkud pozitivnější, což může být vysvětleno například tím, že výzkum K. Sládka se prováděl nejenom s obyvateli Prahy, ale i dalších měst na rozdíl od našeho výzkumu, kde respondenti bydlí výhradně v Praze, kde podíl cizinců (a také Rusů) je o mnoho větší, než v jiných městech a obyvatelé už jsou možná víc na cizince zvyklí, což vede ke snížení počtu xenofobních postojů.

Takže, interaktivní dimenze integrace ruských migrantů v České republice je více, než v strukturální a kulturní rovině propojená se znalostí českého jazyka. Avšak směr tohoto vztahu nelze určit přesně, i když některé skutečnosti (například, volba přátelských vztahů uvnitř komunity u respondentů s dobrou znalostí češtiny) svědčí o tom, že jazyk je spíše ovlivňujícím faktorem. Tedy zlepšují se především dovednosti ústní komunikace a u těch, kdo častěji komunikují s majoritní populací, ale nerozhoduje při volbě přátel či partnera.

3.7. Identifikační rovina integrace Rusů v ČR a její souvislost se znalostí českého jazyka

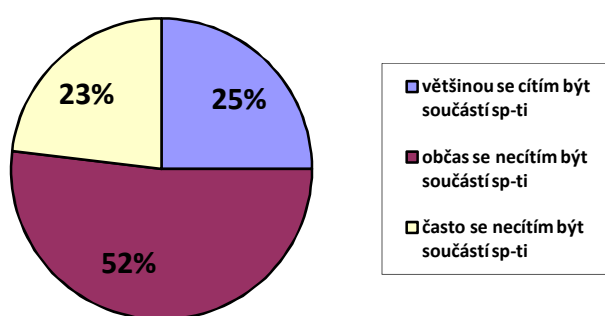
Subjektivní pocit sounáležitosti přistěhovalce s hostitelskou společností, ztotožnění se s jejími institucemi, tvoří identifikační rovinu integrace. Důležité je, že tato dimenze integrace je výsledkem integrace v ostatních třech dimenzích a je zároveň i měřítkem jejich úspěšnosti (Bosswick a Heckman 2006). Jestli se přistěhovalec ukotvil ve společnosti, zaujal své místo ve společenských institucích, přijal panující hodnoty, navázal primární sociální vztahy, tak se nejspíše většinou bude cítit být součástí této společnosti, i když je možné, že občas nastane

situace, ve které tento pocit dočasně ztratí, protože je jasné, že totální, dokonalá integrace není zcela možná, zejména u dospělých lidí, neboť se jenom obtížně mohou vzdát kultury, ve které vyrostli.

V dotazníku se ohledně této dimenze integrace odpovídalo, za prvé, na subjektivní pocit sounáležitosti s českou společností a na to, zda případná absence tohoto pocitu respondentům vadí, za druhé, na zkušenost respondentů s diskriminací v různých životních situacích.

V otázce č. 21 (viz příloha 3) jsme se ptali na dvě věci současně: na pocit sounáležitosti a případnou spokojenost respondenta s absencí takového pocitu. Vzhledem k této skutečnosti se odpovědi na tuto otázku dají rozložit do dvou proměnných (pocit a spokojenost). Frekvence hodnot .První z nich se rozložily následujícím způsobem (viz graf 7).

Graf 7. Pocit sounáležitosti ruských migrantů s českou společností

Většina respondentů zvolila variantu „občas se necítím být součástí společnosti“, ostatní odpovědi se rozdělily mezi sebou skoro ve stejném poměru. Taková distribuce odpovědí celkem odpovídá již zmíněnému předpokladu nemožnosti úplné „fúze“ migranta s majoritou. Co se týká souvislosti odpovědi s kategorizovanou úrovní jazykové znalosti, nepodařilo se jí statisticky prokázat (chi-kvadrát není signifikantní na hladině $p = 0,05$). Analýza rozptylu neprokázala také vztah dílčích jazykových dovedností a pocitu sounáležitosti s majoritní společností. Jedinou zajímavou charakteristikou je to, že průměrné hodnocení jazykových znalostí u těch přistěhovalců, kteří se většinou cítí být součástí společnosti, je vyšší ve srovnání s ostatními respondenty nejenom v celku, ale také u některých aspektů ovládnání jazyka (viz tabulka 10), což může nasvědčovat tomu, že lepší osvojení jazyka a především jeho ústní stránky je aspoň v malé míře spojeno se subjektivním ztotožněním s hostitelskou společností.

Tabulka 10. Průměrná úroveň jazykových znalostí a dílčích jazykových dovedností ruských migrantů dle pocitu sounáležitosti s českou společností

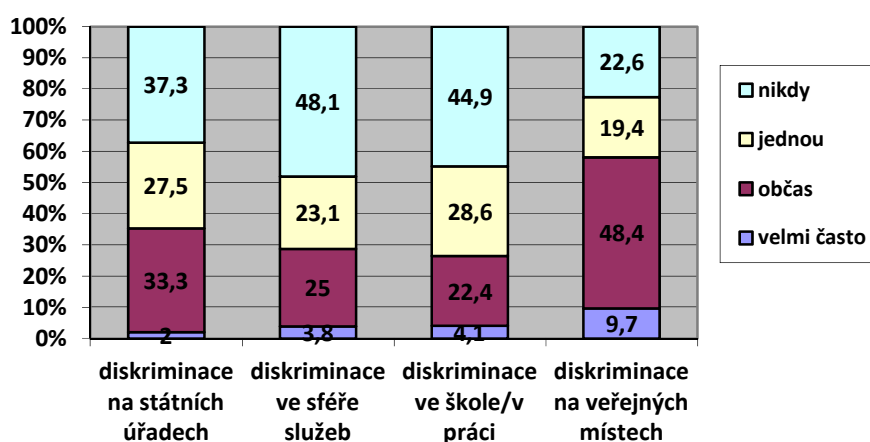
Pocit sounáležitosti	Průměrná úroveň znalostí	Průměrná úroveň mluvení v rámci interakce	Průměrná úroveň samostatného ústního projevu	Počet respondentů
většinou se cítí být součástí české společnosti	4,46	4,92	4,92	13
občas se necítí být součástí české společnosti	4,26	4,22	4,15	27 (26 u samostatného ústního projevu)
často se necítím být součástí české společnosti	4	3,82	3,91	11

Z těch migrantů, kteří odpověděli, že občas nebo často se necítí být součástí společnosti, 67% (26 lidem) tento pocit nevadí a 33% (13 lidí) se přiznalo, že jim to vadí. Existuje souvislost této proměnné s úrovní jazykové znalosti (chí-kvadrát je signifikantní na hladině $p < 0,05$), přičemž lze říct, že respondentům s nižší znalostí jazyka (1 až 4 na šestibodové škále) absence pocitu sounáležitosti s českou společností spíše nevadí.

Vzhledem k tomu, že (ne)spokojenost s absencí pocitu v daném vztahu může být ovlivněna spíše dobou pobytu na území ČR jako intervenující proměnnou, než úrovní znalosti českého jazyka, byl testován pomocí neparametrického Kruskal-Wallisova testu také vztah doby pobytu a spokojenosti s absencí pocitu sounáležitosti, ale souvislost se neprokázala.

Druhým bodem, týkajícím se identifikční roviny integrace byla baterie otázek na osobní zkušenost respondentů s diskriminací za různých situací (na státních úřadech, ve sféře služeb, ve škole/v práci a otevřená položka „za jiných situací“). Nejprve je potřeba uvést, že právě u této baterie je největší počet chybějících hodnot, což je pravděpodobně spojeno s její relativní citlivostí. Všichni respondenti, kteří odpovídali na otevřenou položku, uvedli, že se setkávali s diskriminací ve zcela běžných situacích („v tramvaji“, „ve veřejných prostorách“, „na ulici“), takže jsem se rozhodla všechny odpovědi „za jiných situací“ označit jako „diskriminace na veřejných místech“ a posuzovat tuto kategorii stejně jako ostatní tři. Frekvence zastoupení jednotlivých odpovědí je znázorněna pomocí grafu (viz graf 8).

Graf 8. Zkušenost ruských migrantů s diskriminací (v procentech)

Z grafu je vidět, že nejvíc respondentů mělo alespoň jednou zkušenost s diskriminací na veřejných místech, ale je potřeba si uvědomit, že u této původně otevřené položky je nejvíc chybějících hodnot, které se často hypoteticky mohly stát odpovědí „nikdy“. Na druhém místě je diskriminace na státních úřadech, kde se alespoň jednou s diskriminací setkala 63,5% Rusů, na třetím – diskriminace ve škole (55,1% respondentů), na čtvrtém – sféra služeb (51,9%).

Jediným výraznějším vztahem mezi zkušeností s diskriminací a jazykovými znalostmi je souvislost mezi faktem diskriminace na státních úřadech (zda měl respondent zkušenost s diskriminací alespoň jednou nebo ne) a hodnocením své schopnosti ústní komunikace s rodilým mluvčím v rámci dialogu a porozuměním poslechnutého (signifikance T-testu na hladině $p < 0,05$ u obou položek) či přečteného textu (T-test je signifikantní dokonce na hladině $p < 0,01$). Přičemž ti, kdo ohodnotili svoje jazykové schopnosti hůře, spíše neměli zkušenosti

s diskriminací, ti kdo zvolili lepší ohodnocení, měli zkušenost s diskriminací častěji. Dá se předpokládat, že ti s nejnižší úrovní jazykové znalosti (a především schopnosti porozumět ať už mluvenému či psanému slovu) se pravděpodobně celkově méně stýkají s úřady vzhledem ke svému omezeným jazykovým možnostem, což následně vede k menšímu počtu zkušeností s diskriminací.

Výsledkem zkoumání identifikační dimenze integrace je tvrzení, že úroveň znalosti jazyka je jedním z faktorů vytváření názoru ruských migrantů na míru vlastní sounáležitosti s majoritní společností. Přičemž těm, kdo mají horší jazykové znalosti, absence pocitu sounáležitosti s českou populací spíše nevadí. Co se týče diskriminace, nemůžeme nazvat jejím důvodem neznalost českého jazyka ruskými migranty, která by mohla vadit české populaci: respondenti s nižší úrovní jazykových znalostí vcelku či jejich dílčích aspektů se s diskriminací setkávají méně. Otázka skutečného faktoru, vyvolávajícího diskriminační chování u majoritní populace, které je relativně častým jevem (nejméně jednou aspoň v jedné oblasti života se s ní setkala 88,5% z celkového počtu respondentů), zůstává otevřenou pro další výzkum.

3.8. Možnosti dalšího zkoumání v oblasti jazykových znalostí ruských migrantů v ČR

Výzkum, který byl proveden mnou v rámci bakalářské práce, je jenom prvním krokem na cestě k pochopení vztahu mezi znalostí českého jazyka a mírou úspěšnosti integrace ruských přistěhovalců v různých dimenzích procesu integrace. V této kapitole se pokusím alespoň naznačit možnosti dalšího zkoumání této otázky na základě problémů, které provedené šetření vyvolalo.

Za prvé, moje omezené možnosti (především, finanční a časové) nedovolily zapojit do výzkumu větší vzorek respondentů, což vedlo k tomu, že v nejméně zastoupených kategoriích procentuální výrazy a průměry nebyly spolehlivými, proto jsem se snažila uvádět, z kolika případů byl počítán průměr, aby konečné výsledky nebyly nezkreslovány náhodným průměrem kategorií, zastoupených jedním respondentem. Větší počet respondentů pomůže takové nedostatky odstranit.

Za druhé, další podrobnější výzkum vyžadují závěry o souvislosti úrovně znalosti češtiny a podílu přátel, dobrých známých a také partnera (partnerky) české národnosti. Je třeba provést kvalitativní zkoumání, abychom odhalili převažující tendenci ve směru tohoto vztahu, to znamená, zda lidé s vyšší úrovní znalosti jazyka vcelku nebo v konkrétních aspektech ovládnutí jazyka navazují primární vztahy s představiteli majoritní populace právě protože „odpovídají“ úrovni jazyka, potřebné pro takovou komunikaci, nebo je primárním faktorem blízký vztah s člověkem české národnosti, který následně vede ke zlepšení jazykových dovedností, i když jsem si vědoma, že je to spíše individuální záležitost a obě varianty jsou možné. Takový výzkum může být uskutečněn pomocí techniky rozhovorů s ruskými migranty, kteří se pevně začlenili do sociální struktury majoritní společnosti zároveň s provedením rozhovorů s představiteli české populace.

Za třetí, provedené šetření vyvrátilo výchozí hypotézu o tom, že projevy diskriminace vůči ruské národnosti konkrétního respondenta mohou záviset na jeho (ne)znalosti českého jazyka. V tomto případě, otázka faktoru, vyvolávajícího znevýhodňující chování členů většinové populace zůstává otevřena pro další zkoumání. Vzhledem k absenci předpokladů, je nejlepším řešením

využití jedné z kvalitativních exploračních technik, která by umožnila zkonstruovat hypotézy, které by bylo možné následně testovat statisticky.

Bylo by dobré také zjistit příčiny uzavřenosti ruské komunity, protože provedený výzkum odmítl její souvislost s neznalostí českého jazyka a ukázal, že často jsou do etnických struktur zapojeni také lidé s vyšší úrovní znalosti českého jazyka, ale takový kvalitativní výzkum by patřil spíše do oblasti zájmu sociální psychologie.

4. Závěr

Je třeba ještě jednou zdůraznit, že výsledky šetření provedeného formou dotazníku mohou být aplikovány na celkovou populaci Rusů v České republice jen s velkou mírou opatrnosti, protože výběr respondentů pro výzkumný vzorek se omezil výhradně na hlavní město republiky a jeho okolí. Kromě toho, průměrný věk respondentů ve vzorku je pravděpodobně nižší, než v celkové populaci.

Celkem bylo dotázáno 52 osob. Otázky v dotazníku se týkaly míry integrace respondenta v různých dimenzích a jeho vlastního hodnocení znalosti českého jazyka. Ukázalo se, že téměř všichni respondenti ovládají alespoň základy češtiny, jenom jeden respondent uvedl, že vůbec neumí česky. Většina Rusů hodnotí svou úroveň jazykové znalosti jako 4 a výš na šestibodové škále, přičemž toto hodnocení nesouvisí se sociálně-demografickými charakteristikami, ale především s dobou pobytu na území ČR.

Co se týká propojení strukturální integrace a jazykových znalostí, rozdíl v úrovni ovládnutí češtiny podle hlavní činnosti respondenta není statisticky významný. Využití placených zprostředkovatelských služeb při jednání na státních úřadech nezávisí na znalostech českého jazyka, což ukazuje na jinou, než „překladatelskou“ funkci zprostředkovatelů. Absence korelace mezi skórem úspěšnosti strukturální integrace a znalostí jazyka je vysvětlitelná rozvinutou etnickou infrastrukturou Rusů, která umožňuje uskutečnění strukturální integrace při minimálním včlenění do institucí majoritní společnosti. Ovšem i míra začlenění jedince do uzavřených etnických struktur není závislá na jeho znalosti jazyka většinou, což znamená, že volba vlastních etnických institucí u Rusů nesouvisí s nedostatečnou znalostí češtiny.

Zkoumání kulturní dimenze integrace ukázalo, že míra kulturní aktivity ruských migrantů v ČR není zdaleka nízká. Horší znalost českého jazyka nevyklučuje jedince z kulturního života společnosti, ani neovlivňuje volbu jazykového prostředí kulturních akcí, což může svědčit o tom, že ruští přistěhovalci volí etnické akce a spolky z důvodů odlišných než z důvodů nemožnosti se zúčastnit většinových akcí, kvůli špatným jazykovým dispozicím. Absence korelace mezi skórem kulturní integrace a jazykovými znalostmi ukazuje na uzavřenost ruské komunity, čemuž také přispívá velké množství etnických kulturních a zájmových organizací.

V interaktivní rovině integrace je také vidět velkou míru uzavřenosti Rusů na úrovni primárních vztahů. V této dimenzi je nejvíce zjevný vztah mezi úrovní integrace (zejména, národností přátel a partnera) a znalostí českého jazyka. Lepší znalost češtiny mají ti, kdo se přátelí většinou s Čechy, na druhém místě jsou ti, kdo mají „půl na půl“ Čechů a Rusů mezi přáteli a dobrými známými. Přátelství s členy majoritní populace je spojeno především s lepší schopností vedení rozhovorů a osvojení hovorové varianty češtiny. Podobné rysy má i partnerský vztah s představitelem majoritní populace. Vztah Čechů k Rusům se odhaduje respondenty vcelku

podobným způsobem, jako ve výzkumu K. Sládka (2010), je však o něco pozitivnější (o 6,2% méně lidí se domnívá, že vztah většiny k Rusům je nenávistný, o 4,3% více – že je přátelský a solidární). Může to být způsobeno tím, že provedené šetření se omezovalo na Prahu, kde lidé jsou více na cizince zvyklí.

Identifikační rovina itegrace ruských migrantů byla zkoumána z pohledu pocitu sounáležitosti respondenta s českou společností. Ukázalo se, že většina respondentů (52%) se občas necítí být součástí majoritní společnosti, 23% se často necítí být její součástí a 25% většinou se součástí být cítí. Vztah této proměnné s úrovní jazykové znalosti není statisticky prokázán. Většině migrantů (67%) absence pocitu sounáležitosti nevadí. (Ne)spokojenost s absencí tohoto pocitu je spojená především s úrovní jazykových znalostí: nevadí to především těm, kdo ovládají jazyk hůře. Většina respondentů (89%) se aspoň jednou s diskriminací setkala. Jediným vztahem mezi diskriminací a jazykovou znalostí je souvislost zkušenosti s diskriminací na státních úřadech a schopností komunikace v rámci interakce a porozumění poslechnutého či přečteného textu (ti, kdo ohodnotili tyto aspekty svých jazykových znalostí jako horší, se s diskriminací na státních úřadech setkávali méně, naopak Rusové s vyšším hodnocením častěji mají zkušenost s diskriminací v dané oblasti). Předpokladaným důvodem takové souvislosti je pravděpodobně menší celkový počet osobních styků s úřady u lidí, kteří hodnotí svou schopnost se samostatně vyjadřovat jako nejhorší.

Provedené šetření ukázalo, že při zkoumání míry integrace ruských přistěhovalců do české společnosti spíše nemá cenu sledovat jejich úroveň znalostí českého jazyka, protože role takových znalostí není v kontextu celkové úrovně integrace rozhodující. Ovšem šetření neaspiruje na úplnost a absolutní platnost v oblasti problematiky jazyka jako faktoru integrace: jenom načrtává základní rysy vztahů mezi různými dimenzemi integrace a znalostí českého jazyka ruskými přistěhovalci v České republice a možná je více otázek, které otevírá pro další výzkum, než těch, na něž odpovídá.

Literatura:

BAUMAN, Z. *Myslet sociologicky*. Praha : Slon, 2000, s. 41-73.

BARŠA, P. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.

BOSSWICK, W., HECKMANN, F. *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006.

Common European Framework of Reference for Languages. Council of the European Union. 2001. Dostupné z: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_en.pdf

ČERMÁK, F. „Obecná čeština: je součástí české diglosie?“. *Jazykovědné aktuality*. 1997, XXXIV, 3-4, s. 34-43.

Česká republika. *Zákon o pobytu cizinců § 68*. In: 326/1999 Sb. 1999.

Cizinci podle kategorií pobytu, pohlaví a státního občanství. In: ČSÚ [online]. 2006 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/420043AF13/\\$File/c01a60t.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/420043AF13/$File/c01a60t.pdf)

Cizinci vybr. občanství s povolením k pobytu podle pohlaví a věkových skupin. In: ČSÚ [online]. 2007 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/9B003D0A84/\\$File/c01c14t.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/9B003D0A84/$File/c01c14t.pdf)

Cizinci v ČR - základní údaje v jednotlivých měsících. In: ČSÚ [online]. 2012 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/06003C0245/\\$File/c01r01.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/06003C0245/$File/c01r01.pdf)

Cizinci podle typu pobytu a pohlaví - 25 nejčastějších státních občanství. In: ČSÚ [online]. 2012 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/840040A013/\\$File/c01t03.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/840040A013/$File/c01t03.pdf)

Encyklopedický slovník. Praha: ED, 1999.

ESSER, H. *Soziologie. Spezielle Grundlagen: Band 2: Die Konstruktion der Gesellschaft*. Frankfurt-New York: Campus, 2000.

EXTRA, G., VAN AVERMAET, P. a SPOTTI, M. *Language Testing, Migration and Citizenship: Cross-National Perspectives on Integration Regimes (Advances in Sociolinguistics)*. New York: Continuum, 2009.

FERGUSON, C. Diglossia. *Word*. 1959, č. 3, s. 325-340.

Indicators of Immigrant Integration. Eurostat: Methodologies and Working Papers [online]. 2011 [cit. 2012-05-13]. Dostupné z: <http://www.cizinci.cz/files/clanky/871/indicators.pdf>

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007.

LOCKWOOD, D. Social Integration and System Integration. In: George K. Zollschan, Walter Hirsch (Hrsg.): *Explorations in Social Change*. London: Routledge & Kegan, 1964, s. 244-257.

MARTINELLO, M. *Sortir des ghettos culturels*. Paris: Presses de sciences po, 1997.

RÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. *Sociální integrace přistěhovalců v České republice*. Praha: Slon, 2010.

SLÁDEK, K. *Ruská diaspora v České republice*. Červený Kostelec: Pavl Mervart, 2010.

ŠTEFÁNIK, J. (ed.). *Antológia bilingvizmu*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004.

Zaragoza Declaration. In: 2010. Dostupné z:

http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_13055_519941744.pdf